

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти
імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

Кваліфікаційна робота

на тему: **«Розумовий розвиток учнів молодшого шкільного віку
у процесі розв’язування сюжетних задач»**

Студентки 2 курсу групи МАППЗ
Спеціальності **013 Початкова освіта**
Галузі знань **01 Освіта/Педагогіка**
Ступеня вищої освіти магістр
Дуднік Євгеній Степанівни
(прізвище, ім’я, по батькові)

Науковий керівник **кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти Імбер В.І.**

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	8
1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження: «розумовий розвиток», «сюжетна задача».....	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості розумового розвитку учнів початкової школи.....	13
1.3. Діагностика стану сформованості розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.....	18
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ ПІД ЧАС РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	36
2.1. Прийоми та методи розв’язування сюжетних задач учнями початкової школи як засіб формування їх логіко-математичної компетентності.....	36
2.2. Реалізація розумового розвитку учнів початкової школи з використання сюжетних задач у досвіді вчителів	44
2.3. Педагогічні умови ефективної організації уроків із використанням сюжетних задач з метою розумового розвитку молодших школярів.....	54
2.4. Динаміка стану сформованості розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.....	63
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Сучасні напрямки модернізації системи початкової освіти спрямовані на підвищення якості навчання й зумовлюють нове розуміння змісту і результатів навчання і розвитку дітей.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають формування креативного, творчо активного покоління, здатного нестандартно і ефективно вирішувати нові проблеми. Досягнення учнями таких якостей засвоєння змісту математичної освіти, як усвідомленість, міцність, глибина, системність, узагальненість, можливе лише за реалізації діяльнісного підходу у навчанні. Найважливішим видом навчальної діяльності, у процесі якої засвоюється система математичних знань, умінь та навичок є розв'язок сюжетних задач. Саме задачі є тим засобом, який значною мірою спрямовує та стимулює навчально-пізнавальну активність школярів.

Якщо раніше задачі застосовувалися переважно на етапі закріплення знань, то зараз їх функції у навчанні математики стали різноманітнішими, вони використовуються на кожному з трьох етапів, що становлять структуру навчальної діяльності: мотиваційно-орієнтовному, виконавсько-операційному, контрольно-оціночному.

Сюжетні задачі здатні розвивати всі компоненти математичної підготовки: знання та вміння, встановлені програмою навчання; розумові операції та методи, притаманні математичній діяльності; математичний стиль мислення; раціональні, продуктивні способи навчально-пізнавальної діяльності тощо.

Сюжетні задачі займають особливе місце у навчанні математики. Адже, такі задачі, запропоновані школярам, містять у собі живий матеріал для вправляння у мисленні учнем, для виведення математичних правил і для виявлення можливостей учнів у вирішенні практичних задач.

Щоб учні змогли навчитися вирішувати сюжетні задачі, вони мають стати об'єктом їх діяльності, бо, актуально усвідомлюється лише той зміст, який є предметом цілеспрямованої активності суб'єкта, тобто займає структурне місце безпосередньої мети внутрішньої чи зовнішньої дії у системі тієї чи іншої діяльності.

Зазначимо, що освітній процес в початковій школі визначається вимогами вітчизняного освітнього законодавства. На законодавчому рівні завдання з розвитку математичних компетентностей молодших школярів закріплене Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», цільовими комплексними програмами зі шкільного циклу математики тощо.

Проблему навчання розв'язування математичних задач, в тому числі й сюжетних, розроблено в роботах М. Бантової М. Богдановича, М. Бурди, Е. Лященко, В. Мішина, Т. Хмари, С. Царьової та інших. Автори вивчають зміст поняття «задача», досліджують її структуру, виділяють етапи її розв'язання, описують використовувані при цьому методи і прийоми, будують різноманітні класифікації задач.

Обґрунтуванню доцільності спеціального формування прийомів розумової діяльності присвячені праці О. Заяць, О. Гісь, О. Саган, Є. Місяць, О. Митника.

Пошуку шляхів розумового розвитку учнів, вивченню впливу особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності на формування логічних умінь присвячені праці Г. Лаврешиної, І. Любченко, В. Овдій, Л. Туріщевої, О. Федоренко, Л. Шнайдер.

У методичній літературі висвітлюються різні підходи щодо формування у молодших школярів вміння розв'язувати задачі. Серед них можна виділити: підсилення уваги до роботи по перетворенню задач після їх розв'язання (Л. Шорнікова, С. Царьова та інші), озброєння учнів методами розбору сюжетних задач: пропонується широке застосування опорних схем (С. Скворцова), наближення у часі розв'язання аналогічних сюжетних задач.

Необхідність переосмислення сутності освітнього процесу, відповідно до вимог сучасної освіти зумовила вибір теми дослідження: **«Розумовий розвиток учнів молодшого шкільного віку у процесі розв’язування сюжетних задач».**

Об’єкт дослідження: формування розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.

Предмет дослідження: педагогічні умови розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити особливості розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.

Відповідно до об’єкта, предмета, мети і гіпотези дослідження визначено такі **завдання:**

1. Виявити психолого-педагогічні особливості розумового розвитку учнів початкової школи.
2. Розробити критерії, показники та рівні розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач.
3. Обґрунтувати прийоми та методи розв’язування сюжетних задач учнями початкової школи як засіб формування їх логіко-математичної компетентності.
4. Виокремити та експериментально перевірити педагогічні умови ефективної організації уроків із використанням сюжетних задач з метою розумового розвитку молодших школярів.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, синтез, класифікація та узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження; вивчення педагогічного досвіду, програмних документів) були використані з метою з’ясування особливостей розумового розвитку учнів початкової школи у процесі розв’язування сюжетних задач; емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності дітей) – для

виявлення та перевірки педагогічних умов розумового розвитку учнів початкової школи.

Експериментальна база дослідження. Дослідженням було охоплено 22 учні 3 класу Томашпільського ліцею Томашпільської селищної ради Вінницької області.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалось на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (12 листопада 2024 року, м. Миколаїв). *Тема: «Формування прийомів розумових операцій у молодших школярів під час розв’язування сюжетних задач».* Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів» (10 травня 2024 року, м. Харків). *Тема: «Реалізація розумового розвитку учнів початкової школи з використання сюжетних задач».* І Всеукраїнських педагогічних читаннях пам’яті Володимира Бондаря «Контексти наукових досліджень Володимира Бондаря. Адаптивне навчання студентів в умовах воєнного стану та відновлення України» (3 жовтня 2024 року, м.Київ). *Тема: «Розумовий розвиток молодших школярів в умовах адаптивного навчання».*

За результатами участі опубліковано 2 статті:

1. Дуднік Є.С. Використання сюжетних задач для розумового розвитку молодших школярів на уроках математики. *Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти: збірник матеріалів І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 18 квітня 2024 р.) / редкол.: Н. Олійник, В. Імбер, Н. Казьмірчук, Г. Кіт, Н. Комарівська, Л. Любчак, Н. Стахова, Ю. Бондар; за заг. ред. Н. Олійник. Вінниця, 2024. Вип. 1. С.340 – 343.
2. Дуднік Є.С. Реалізація розумового розвитку учнів початкової школи з використання сюжетних задач. *Матеріали Всеукраїнської науково-*

практичної онлайн-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Актуальні проблеми навчання і виховання молодших школярів», 10 травня 2024 року, факультет початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. С.149-151.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 найменувань) та додатків. Загальний обсяг становить 93 сторінки, основний зміст викладено на 79 сторінках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко К. Б. Теоретико-методичні засади підготовки учителів початкової школи до запровадження освітніх технологій в умовах сучасного освітнього середовища: монографія / за заг. ред. К. Б. Авраменко. Миколаїв: Іліон, 2016. 172 с.
2. Авраменко К. Б. Формування математичної грамотності майбутніх фахівців початкової освіти. Підготовка майбутніх фахівців початкової освіти до роботи в умовах Нової української школи: колективна монографія / за заг. ред. проф. Якименко С. І. Миколаїв: СПД Румянцева, 2020. С. 93-109.
3. Александрович Т.В. Розвиток творчих здібностей особистості в дошкільному віці: теоретичні основи і способи рішення. *Молодий вчений*. 2018. № 5.2 (57.2), травень. С. 58–65.
4. Алексеєнко Т. Ф. Сучасне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики: монографія. Умань : Жовтий О. О., 2016. 436 с.
5. Байдакова Ю. С. Уміння розв'язувати сюжетні задачі як один із чинників формування математичної компетентності молодших школярів. *Первомайський* 2014. №12. С. 14-16.
6. Башманівський О. Л. Критерії та рівні сформованості інтелектуальних умінь учнів у процесі навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця». 2008. Вип. 17. С. 83-89.
7. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
8. Бобро А. А., Коваль Т. В. Дидактичні умови організації самостійної роботи молодших школярів. *Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С.78-82.
9. Бобчук О.Г. Толерантність як складна властивість особистості в індивідуально-психологічному вимірі. *Актуальні проблеми психології* :

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка. 2010. Т. Х. Вип. 16. С. 34-42.

10. Богданович М.В. Методика викладання математики в початкових класах: Навчальний посібник – 3-тє вид., перероблене і доповнене. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2016. 368 с.

11. Бондар В. І. Критичне мислення в психології та педагогіці: сутність, розвиток та формування: посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2015. 106 с.

12. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості. Харків : Фоліо, 1996. 237с.

13. Бужіна І.В. Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя сучасної школи. *Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського*. 2011. №1-2. С.49 - 54.

14. Велитченко Л. К. Методологічні та теоретичні проблеми психології: програм. конспект. Довідник. Одеса, 2009. 279 с.

15. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія як аналогова модель психологічного супроводу. *Науковий вісний ПНПУ імені К.Д.Ушинського*. 2013. № 7-8. С.48 – 54.

16. Величко, А. О. Система роботи вчителя щодо формування в учнів евристичного способу розв'язування задач = The System of Teacher's Work for the Formation of Pupils' Heuristic Device of Solving Tasks : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»; Міністерство освіти і науки України Херсонський держ. ун-т, Педагогічний ф-т, Кафедра природничо-математичних дисциплін та логопедії. Херсон : ХДУ, 2020. 57 с.

17. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. К. : Каравела, 2006. 344 с.

18. Гаєвець Я. С. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі : дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Державний заклад Південноукраїнський національний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2013. 417 с.

19. Генсіцька-Антонюк Н.О. Процес розв'язування текстових математичних задач як засіб розумового виховання учнів. *Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / упоряд.: О.Б.Петренко, Т.С.Ціпан ; ред. кол.: О.Б.Петренко, Н.М.Гринькова, Т.С.Ціпан та ін. Рівне, 2016. Вип. 4. С. 135-141.*
20. Геращенко О. Організація проектної роботи учнів на уроках математики в початковій школі. *Розвиток особистості молодшого школяра : сучасні реалії та перспективи : матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів. Випуск 5. Бердянськ, Вінниця, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Полтава, Умань, 2018. С. 94–96.*
21. Головінський І. Педагогічна психологія. К. : Вид-во „Аконіт”, 2003. 287 с.
22. Державний стандарт початкової загальної освіти затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL:<http://dano.dp.ua/attachments/article/303>
23. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 351 с.
24. Желудько Л. Розвиток логічного мислення молодших школярів за допомогою інноваційних технологій. *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти першого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 17 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. Харків. 2022. Ч. 1. С. 21.*
25. Ізмайлова О. С. Формування навичок самостійної роботи учнів початкової школи в процесі опанування змістової лінії «Сюжетні задачі та їх дослідження». Херсон : ХДУ, 2021. 43 с.
26. Імбер В.І. Геометричні фігури площинні легко і просто вивчаємо нині. *Учитель початкової школи. №1. 2020. С. 7-10.*
27. Карпенко З. Аксіопсихологічні джерела методу моделювання у психології особистості. *Психологія і суспільство. 2009. № 4. С. 138-144.*

28. Коваль Л.В. Методика навчання математики: теорія і практика. Харків : ЧП «Принт-Лідер», 2011. 414 с.
29. Кондратюк О.М., Геращенко О.Є. Проектна робота молодших школярів як засіб навчання розв'язування сюжетних задач. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. 2018. № 60, Т.1. С. 211–215
30. Купцова Л. Інтерактивні методи навчання у сучасній початковій школі: науково-практичний семінар для вчителів початкових класів. *Початкова школа*. 2019. № 3. С.43–47.
31. Лазарев М.О. Основи педагогічної творчості : навч. посібник для пед. ін-т.. Суми : ВВП «Мрія» ЛТД, 2005. 304 с.
32. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник. Харків : «ОВС», 2002. 400 с.
33. Лупійко Л., Закаблуковська О. Теоретичний аналіз розвитку мисленнєвих операцій молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки. Випуск 19 (64). 2022. С. 15-22.
34. М'ясоїд П. А. Курс загальної психології: у 2 т. Київ, 2011. Т. 1. 496 с.
35. Мазур Н. Застосування методів критичного мислення на уроках у 3 класі. *Початкова школа*. 2020. № 1. С.59–60.
36. Максименко С. Д. Психологічні механізми становлення особистості: експериментально-генетичний метод. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ : Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 18–34.
37. Марківська Т., Шанскова Т., Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. *Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року) / за заг. ред. І.В. Голубовська*. Житомир: ФОП «Н.М.Левковець», 2022. С 83-86.
38. Матоніна Р. Д. Розвиток критичного мислення учнів початкових класів. Харків : Основа, 2013. 175 с.

39. Мізюк В.А. Формування вмінь учнів початкової школи розв'язувати текстові задачі : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2000. 19 с
40. Місенг Д. В. Стиль життя особистості: основні наукові підходи і концептуалізація поняття. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. №38. С. 30–39.
41. Москалець В. П. Психологія особистості: Підручник. Вид. 2-ге, перероблене, доповнене. Київ-Івано-Франківськ : «Нова Зоря», 2020. 435 с.
42. Онопрієнко О., Листопад Н., Скворцова С. Компетентнісний підхід до навчання математики. К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2014. 128 с.
43. Онопрієнко О.В. Проекти на уроках математики: вивчення математичних понять і закономірностей у проектній діяльності. *Учитель початкової школи*. 2017. № 2. С. 7–9.
44. Опис досвіду роботи О.П. Шнайдер – вчительки початкових класів Іванівської СЗШ I-II ступенів URL: <https://urok-ua.com/zbirka-syuzhetnih-zadach-kompetentnisi-nogo-spryamuvannya-dlya-uchniv-1-klasu/> (дата звернення: 12.10.2024)
45. Опис досвіду роботи О.Р. Бойчук – вчительки початкових класів Селятинської ЗОШ I-III ступенів URL: http://boychykolya.blogspot.com/2016/12/blog-post_36.html (дата звернення: 12.10.2024)
46. Палеха Ю.І. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник. Київ : Вид-во Європейського університету, 2013. 164 с.
47. Петровський А.В. Вікова і педагогічна психологія. Київ, 2012. 179 с.
48. Подуфалов А. Методичні шляхи виховання культури розумової праці молодших школярів. *Педагогіка безпеки*. Том 5, 2020, № 1. С. 59 – 64.
49. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. факультетів. К. : Генеза, 1999. 368 с.

50. Саган О.В. Комбінаторні задачі як засіб формування математичного мислення молодших школярів. Педагогічні науки: зб. наук. праць / ред. Є.С. Барбіна. Херсон, 2014. Вип. 65. С.119-124.
51. Скворцова С. О. Методика навчання розв'язування сюжетних задач у початковій школі. Одеса : ООО «Абрикос-Компани», 2011. 268 с.
52. Скворцова С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі : монографія. Харків : «Ранок-НТ», 2013. 331 с.
53. Скворцова С. О. Система формування вмінь розв'язування сюжетних математичних задач в учнів початкової школи. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2008. № 4-5. С. 180-186.
54. Скворцова С.О. Логіко-математичний розвиток учнів початкових класів. *Матеріали Всеукраїнських педагогічних читань*. Тернопіль, 2012. №12. С. 17 – 24.
55. Скрипченко О. В., Падалка О. С., Скрипченко Л. О. Психолого-педагогічні основи навчання. К. : УЦДК, 2005. 712 с.
56. Слободянюк Л. Особливості пам'яті дітей з підвищеними розумовими здібностями. Практична психологія і соціальна робота. 2000. № 8. С. 43-46.
57. Татьянчиков А.О. Розумові операції в контексті адаптації учнів до навчання в основній школі : Методичні рекомендації педагогічним працівникам загальноосвітніх шкіл та практичним психологам. Слов'янськ : Видавництво Б.І. Маторіна, 2015. 114 с.
58. Фадеева Т.О. Інноваційні технології навчання математики у початкових класах: навч.-метод. посіб. для студентів психолого-педагогічного факультету педагогічного університету. Кіровоград: Авангард, 2011. 95 с.
59. Федорчук В.В. Педагогічні технології в початковій школі. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2014. 268 с.
60. Федченко О. Інноваційні підходи у формування професійної компетентності педагога. *Початкова школа*. 2012. № 9. С. 17–20.

61. Харькова Є. Д. Реалізація педагогічних умов оптимізації самостійної роботи молодших школярів засобами педагогічної діагностики в навчальному процесі початкової школи. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2014. Вип. 17. С. 360-364.
62. Хилько Є.Є. Теоретичні аспекти навчально-пізнавальної діяльності особистості : рівні, компоненти. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. 2011. (Випуск 203. Частина II), С.131 – 135.
63. Чепіль М.М., Дуднік Н.З. Педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.
64. Чернега Н.С. Розвиток логічного мислення учнів основної школи в процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Кіровоград, 2005. 225 с.
65. Шикітка Г.М. Технології навчання освітньої галузі «Математика»: методичні рекомендації до практичних занять. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2021. 15 с.